

УДК: 338.43:330.34

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-34

ПИЩЕНКО О. В.

Чернігівський національний технологічний університет

ТЕОРЕТИЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті представлено концептуальний підхід до дослідження змісту та особливостей управління еколого-економічною безпекою аграрного виробництва в основу якого покладено принцип комплексності (спрямований на отримання і практичне використання нових знань у сфері управління взаємовідносинами між розвитком суспільства, соціально-економічними інтересами аграрного виробництва та навколишнім природним середовищем) та системності (враховує закони природи та ґрунтується на об'єктивних соціально-економічних законах) дія яких спрямована на удосконалення еколого-соціо-економічної системи відносин і розвитку продуктивних сил у контексті захисту навколишнього природного середовища. Визначені наукові положення щодо формування структури еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва за рахунок її декомпозиції на підсистеми, яким притаманні відповідні властивості, принципи, завдання та інструменти функціонування.

Ключові слова: держава, аграрне виробництво, еколого-економічна безпека, розвиток економіки, система управління, державний механізм.

PISHCHENKO O.

Chernihiv National University of Technology

THEORETICAL AND CONCEPTUAL DOMINANTS OF RESEARCH OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC SAFETY OF AGRICULTURAL PRODUCTION

The article presents a conceptual approach to the study of the content and features of management of ecological and economic safety of agricultural production which is based on the principle of complexity (aimed at obtaining and practical use of new knowledge in managing the relationship between society, socio-economic interests of agricultural production and environment).) and systematization (takes into account the laws of nature and is based on objective socio-economic laws) whose action is aimed at improving the ecological, socio-economic system of relations and the development of productive forces in the context of environmental protection. Scientific provisions on the formation of the structure of ecological-socio-economic system of ecological and economic safety of agricultural production due to its decomposition into subsystems, which have the appropriate properties, principles, tasks and tools of functioning. This makes it possible to specify directions and develop common approaches to public management of environmental safety of agricultural production in the long run. The main task of environmental safety of agricultural production is to maintain the integrity of the agricultural ecological system and ensure the balanced development of the agricultural sector, which becomes possible by recognizing the relationship and content of its three components - environmental, social and economic. Ecological, socio-economic system of environmental safety of agricultural production is a complex, orderly set of subsystems, interconnected mechanisms, methods and tools, measures aimed at long-term sustainability and environmental friendliness of agricultural production and protection of public interests.

Keywords: state, agricultural production, ecological and economic security, economic development, management system, state mechanism.

Постановка проблеми. Україна відзначається незадовільним станом природних ресурсів, залучених до аграрного виробництва та інтенсивним негативним впливом його функціонування на навколишнє середовище. Подальший розвиток аграрного виробництва вимагає від держави розробки й впровадження комплексного ефективного механізму еколого-економічної безпеки аграрного виробництва, що спонукає до необхідності науково-теоретичного обґрунтування пропозицій та розробки концептуальних засад системної модернізації державної політики у даній сфері. Недостатня науково-теоретична розробка управлінських аспектів формування та розвитку механізму управління еколого-економічною безпекою аграрного виробництва, наявність значних недоліків у нормативно-правовому забезпеченні управління еколого-економічною безпекою аграрного виробництва обумовили мету даного дослідження. Поширеним серед провідних науковців є визначення екологічної безпеки аграрного виробництва «як процесу безупинного і послідовного розроблення та впровадження у виробничі процеси нових технологічних і управлінських заходів, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів при збереженні чи поліпшенні якості довкілля. У свою чергу забезпечити екологічну безпеку аграрного виробництва без переорієнтації суспільної свідомості на екологічний напрям – неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях вітчизняних вчених, присвячених проблемам державного регулювання еколого-економічної безпеки аграрного виробництва в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення. Управлінські аспекти державного регулювання еколого-економічної безпеки аграрного виробництва розроблялися у працях: В. Борщевського, О. Манойленка, А. Никифорова, В. Русана, П. Саблук, М.Скорик, А. Черепа та ін..

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей державного регулювання еколого-економічної безпеки аграрного виробництва, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки ефективного інструментарію регулювання еколого-економічної безпеки

аграрного виробництва.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад управління еколого-економічною безпекою аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства, взаємодії людини із природою еколого-економічна безпека виробництва виступає не ізольованим явищем, а розглядається як імперативна вимога економічної стабільності та є невід'ємною складовою збалансованого розвитку нації. Це у свою чергу зумовлює необхідність вивчення механізмів управління екологічною безпекою аграрного розвитку з метою оптимального, послідовного переходу на якісно нові засади, що є одним із важливих і актуальних науковим завданням сучасності.

За роки незалежності України стан справ із захистом навколишнього середовища, забезпеченням необхідного рівня еколого-економічної безпеки оцінюється як катастрофічний. Українська держава зазнає значних матеріальних і фінансових збитків в наслідок надзвичайних ситуацій як природного, так і техногенного характеру. Викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел постійно зростають. Для запобігання та вирішення вже існуючих екологічних проблем держава повинна застосовувати дієві механізми управління із забезпечення необхідного рівня еколого-економічної безпеки у суспільстві.

Системна криза, що, на жаль, стала головною ознакою сьогодення України, значною мірою поглибила потенційну ураженість господарських, соціальних об'єктів, знизила рівень захищеності населення і території. Саме тому стратегія як загальнодержавного, так і регіонального розвитку повинна спрямовувати організацію інфраструктури відповідно до новітніх викликів і вимог безпеки життєдіяльності.

Цілком зрозуміло, що одним з перших кроків може стати спроба з'ясування змісту та місця еколого-економічної безпеки аграрного виробництва у загальному контексті державної безпеки. Логічною, за таких умов, має бути, насамперед, спроба аналізу загального змісту поняття «безпека». Цей загальний зміст, насамперед, може бути визначений, як така якість предмета, або явища, що не створює загрози, не здатна спричинити зло.

У науковому обігу термін «безпека» використовується досить давно та часто, саме тоді, коли стан, що визначався ним, пов'язується з захищеністю від негативного впливу певних факторів, які сприймаються як загроза. Під загрозою розуміється конкретна та безпосередня форма небезпеки, або сукупність негативних факторів та умов. Проте, найбільш часто це поняття мало два рівня використання, а саме особистісний та суспільний. Але частіше за все зустрічається їх поєднання, коли йдеться про безпеку особи, громадянина, що має бути забезпечена та захищена державою, як соціальним інститутом.

За таких умов «безпеку» визначають як стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму та його структур від внутрішніх та зовнішніх загроз. Тоді «безпека» розглядається як наслідок соціальної діяльності з метою забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави. Така діяльність виступає як соціальний феномен у ході вирішення протиріччя між об'єктивною реальністю, що несе в собі небезпеку та потребами людини, як соціального індивідуума, соціальних груп та спільнот запобігти її виникненню, локалізувати її розвиток та ліквідувати наслідки небезпеки. При цьому, матеріальними носіями загроз можуть бути як соціальні, так і природні явища [1].

У контексті даного положення поняття еколого-економічної безпеки виступає ключовим та має достатньо чітко визначені правові рамки. Вони детерміновані встановленими законодавством критеріями якості навколишнього природного середовища, його окремих елементів, якості продуктів харчування, одягу, житла тощо, дотримання яких дозволяє забезпечувати екологічну безпеку. Система критеріїв закріплюється відповідною системою екологічних нормативів. Центральне місце в ряду цих нормативів займають визначення гранично допустимих: концентрації забруднюючих речовин у воді, повітрі, ґрунті; рівня акустичного електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; вмісту шкідливих речовин у продуктах харчування та тваринних кормах. Окрім таких нормативів існують численні нормативи, що визначають гранично допустимі викиди у навколишнє середовище забруднюючих речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів для конкретних джерел забруднення [2].

Реалізація громадянами України свого конституційного права на безпечне навколишнє природне середовище виступає головною метою держави, що покликана забезпечити безпеку держави за усіма напрямками життєдіяльності і насамперед, екологічну безпеку. Саме це обумовлює необхідність інтеграції цілеспрямованої діяльності на вирішення комплексу екологічних проблем за усіма напрямками діяльності держави, забезпечити необхідні умови для переходу до екологічно збалансованого розвитку України.

Еколого-економічна безпека і оновлений варіант збалансованого розвитку аграрного виробництва розглядаються міжнародними експертами як новітній рушій у суспільстві, що здатний розв'язати гострі проблеми сучасного соціально-економічного розвитку. Серед яких виділяють небезпеку деградації навколишнього середовища, виснаження запасів основних природних ресурсів, збільшення частоти погодних аномалій і кліматичні зміни [3].

Визначено, що в екологічному відношенні ситуація в Україні не є стабільною та надійною. На офіційних форумах та в наукових публікаціях неодноразово наголошувалося, що близько 15% території України перебуває у критичному екологічному стані [4]. Серед європейських країн вона має найвищий

показник антропогенного навантаження на екологічні системи, який продовжує зростати та в кілька разів перевищує відповідні показники розвинених країн світу. Значних масштабів досягли забруднення водних і земельних ресурсів, атмосферного повітря. Активізуються процеси деградації ґрунтів та водойм, що негативно відбивається на соціально-економічних параметрах аграрного виробництва та рівні благополуччя населення.

Світова практика виділяє декілька видів еколого-економічної безпеки аграрного виробництва (розташовані в порядку посилювання регламентації впливу аграрного виробництва на навколишнє природне середовище):

1) встановлення правил ведення діяльності по виробництву аграрної продукції – Кодекси Належної (проект UNDP/GEF «Зниження забруднення довкілля через зміни в аграрній політиці та демонстрації пілотних проєктів» для басейну ріки Дунай) та Доброї аграрної практики (регламентується «Нітратною» Директивою ЄС (676/91/ЄЕС); Добрі умови аграрного виробництва та навколишнього середовища (Директива ЄС 1782/2003/ЄЕС); Спільні стандарти Доброї фермерської практики (Директива ЄС 1257/1999/ЄЕС) тощо;

2) поширення збалансованих (мало затратних, компромісних, адаптивних) систем виробництва: аналоги LISA / LEISA (Low (external) input sustainable agriculture, низько-затратне підтримуюче аграрне виробництво [187]), міні-землеробство (Biointensive Mini-Farming), біодинамічне землеробство (Biodynamic Agriculture), ЕМ-технології (Effective Microorganism Technologies [3] тощо. Найбільшого поширення в світі і державної підтримки в даній групі набули технології LISA / LEISA;

3) розвиток органічного (біологічного, екологічного) виробництва – передбачає широке використання біологічних підходів (гною, сидератів, мінімізації обробки ґрунту, біологічне розпушування і структуризація ґрунту, біологічне переведення азоту в органічні сполуки, біологічна боротьба з бур'янами, збудниками хвороб та шкідниками), відмова від застосування пестицидів або регламентоване їх використання лише при обробці насіння, заборона використовувати генетично модифіковані організми тощо [5]. В Європейському Союзі органічне виробництво регламентується Директивою № 2092/91 та № 834/2007 від 28 червня 2007 з органічної продукції та її маркування, а також анулювання Директиви № 2092/91; базовими стандартами Міжнародної федерації органічного руху аграрного виробництва (International Federation of Organic Agriculture Movements, IFOAM), Стандартом Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) та Всесвітньої організації охорони здоров'я – Кодекс аліментаріус;

4) поєднання технологій аграрного виробництва з природоохоронними заходами (середовищевідтворювальними): наприклад, підсів або висів на полях рослин, які підтримують кормовий ланцюг місцевих тварин. Необхідність поєднання виробничої і природоохоронної складової в аграрному виробництві зумовлена його специфікою, яке відзначається тривалим операційним циклом, широким територіальним розосередженням та тісним зв'язком з біотичними та абіотичними факторами довкілля, що ускладнює здійснення природоохоронних заходів відокремлено від процесу виробництва.

Наукові підходи до дефініції цієї характеристики процесу аграрного виробництва, що визначає його вплив на навколишнє природне середовище, в сучасній вітчизняній науці описуються поняттями:

1) еколого-економічна безпека сільськогосподарського виробництва [2], яке передбачає технологічні аспекти, а також фізико-хімічні параметри процесу виробництва (наслідки застосування добрив, пестицидів, регуляторів росту рослин і тварин, технологічних операцій вирощування сільськогосподарських культур та тваринництва);

2) екологобезпечне сільськогосподарське виробництво. Наведені визначення є достатньо звуженими і охоплюють лише зовнішні екологічні ефекти діяльності суб'єктів галузі, відокремлюючи їх від економічних і соціальних [3];

3) еколого-орієнтоване сільське господарство, екологічно-орієнтовані технології сільськогосподарського виробництва, що вказують на філософію здійснення сільськогосподарської діяльності відносно навколишнього природного середовища. Проте, сутність характеристики "орієнтований" має невизначений та необов'язковий характер [5];

4) екологічне виробництво – що передбачає «виробництво екологічно чистої продукції, використання безвідходних і маловідходних технологій, отримання корисних продуктів з відходів, а також повне знезараження відходів» [6]. Застосування терміну «екологічний» не відображає достатньо чітко сутність, що вкладається в поняття.

Недоліки наведених визначень можливо усунути, якщо удосконалити термін «еколого-економічна безпека аграрного виробництва», що передбачає стратегічний напрям розвитку аграрного виробництва у контексті його комплементарного взаємозв'язку з навколишнім середовищем. Першоосною аграрного виробництва є забезпечення попиту продовольчого ринку якісною сировиною. Однак, в процесі руху у даному напрямку виникають побічні ефекти – виснаження, деградація, забруднення природних ресурсів та можливо низькоякісна аграрна продукція, що в сукупності знижують якість життя населення на території розташування суб'єкта аграрного виробництва та споживачів продуктів харчування. Саме тому виникає поняття еколого-економічної безпеки аграрного виробництва, що означає рух по вектору забезпечення продовольчої безпеки з такими екологічними обмеженнями, які забезпечують розвиток галузі та відповідної

території за принципами сталого розвитку. Зауважимо, що термін «еколого-економічна безпека» використовується багатьма авторами [4], однак без уточнення його сутності і прив'язки до аграрного виробництва.

Виходячи із вищевикладеного, нами обґрунтовано, що в основу підходу до визначення сутності еколого-економічної безпеки аграрного виробництва має бути покладено принцип комплексності (спрямований на отримання і практичне використання нових знань у сфері управління взаємовідносинами між розвитком суспільства, соціально-економічними інтересами аграрного виробництва та навколишнім природним середовищем) та системності (враховує закони природи та ґрунтується на об'єктивних економічних законах) (рис. 1).

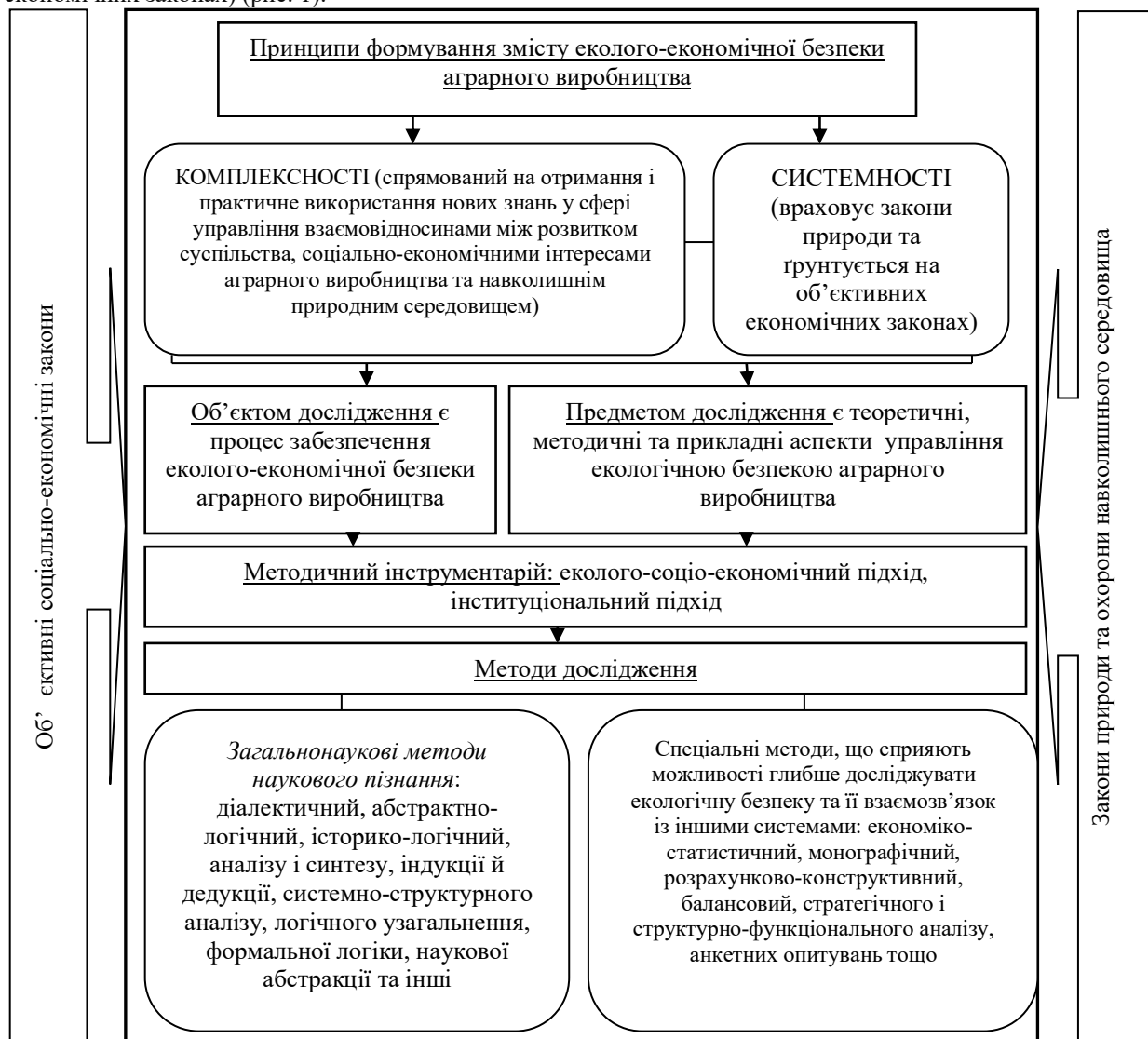

Рис.1. Концептуальний підхід до дослідження змісту та особливостей еколого-економічної безпеки аграрного виробництва
Джерело: розроблено автором

Визначаючи зміст еколого-економічної безпеки аграрного виробництва та напрямки сучасної аграрної політики держави, що є домінантою структурних перебудов розвитку аграрного виробництва у контексті забезпечення його еколого-економічної безпеки, необхідно, з одного боку, врахувати її зв'язок з обґрунтованими на другій Всесвітній конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку (Ріо-92) підходами, а з іншого – врахувати більш широкий та комплексний контекст сучасної постановки проблеми. Еколого-економічна безпека виробництва, як зазначається у міжнародних документах, спрямовується на підтримання економічного розвитку при забезпеченні раціонального використання природного капіталу, мінімізацію забруднення навколишнього середовища та послаблення інших негативних екологічних впливів. Вона втілюється в екологічно стійкому економічному прогресі, і націлюється на поліпшення суспільного добробуту через зменшення ризиків захворюваності, а також досягнення соціальної справедливості шляхом забезпечення потреби в екологічно безпечних харчових продуктах за істотного зниження екологічних ризиків у процесі їх виробництва, включаючи ризики кліматичних змін і дефіциту екологічних благ [5-6].

У загальному розумінні екологічну безпеку аграрного виробництва слід розглядати як процес свідомого проникнення екологічних принципів та підходів у господарсько-економічні відносини та

соціальні явища. З одного боку, вона являє собою об'єктивно зумовлений процес перетворення суспільної праці, спрямованої на збереження і розвиток суспільно-економічних функцій природи [2], з іншого – спрямована на створення екологічно безпечних для людини умов проживання й життєдіяльності. Отже, це своєрідна корекція і формування матеріально-енергетичних та інформаційних потоків у відповідності з екологічними обмеженнями та вимогами [5].

Еколого-економічна безпека аграрного виробництва аналізується також з позицій необхідності подолання еколого-соціо-екологічних протиріч, які виникають при комплексній взаємодії людини й навколишнього природного середовища. Одним із напрямів вирішення даних суперечностей є стратегічна модернізація існуючих технологічних рішень. Постає гостра необхідність налагодження такого способу організації виробництва за якого досягається максимальний вихід екологічно безпечної аграрної продукції при мінімальних витратах виробничих ресурсів та мінімальній шкоді для навколишнього природного середовища. Тобто, на нашу думку, забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва є процесом удосконалення еколого-соціо-економічної системи відносин та розвитку продуктивних сил у контексті захисту навколишнього природного середовища.

Поширеним серед провідних науковців є визначення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва «як процесу безупинного і послідовного розроблення та впровадження у виробничі процеси нових технологічних і управлінських заходів, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів при збереженні чи поліпшенні якості довкілля [3].

У цьому ж словнику редактор наводить ще одну дефініцію даної категорії, де представляє її як «шляхи удосконалення розроблених і створених нових технологічних процесів, які б якомога повніше забезпечували принцип непорушення еколого-економічної рівноваги. Основними напрямками еколого-економічної безпеки аграрного виробництва є розроблення і наукове обґрунтування нових технологічних процесів, оптимізація використання ресурсів, а також комплексне і багаторазове їх використання і рекультивация природного середовища» [2].

Багатогранний підхід до обґрунтування сутності еколого-економічної безпеки аграрного виробництва представлено у працях [4-6]:

- системний процес створення, освоєння, використання і розповсюдження методів, підходів, форм господарювання, що запроваджуються замість традиційних та забезпечують збереження відтворювального потенціалу аграрної еколого-економічної системи, їх саморегуляцію і самовідновлення;

- техніко-технологічний, організаційно-економічний, науково-виробничий базис виробництва якісної й безпечної продукції аграрного виробництва;

- результативність сучасної політики держави у напрямку забезпечення еколого-економічної стабільності, цілей, завдань у контексті врахування еколого-соціо-економічного стану навколишнього природного середовища;

- напрям переходу до управління екологічним розвитком продуктивних сил на основі реалізації відповідних юридичних норм, економічних механізмів та інструментів, організаційних систем управління природокористуванням, освітніх заходів із забезпечення еколого-економічної безпеки;

- систему упорядкованих знань, побудованих на принципах цілісного підходу до вивчення системи, окремі складові якої, що існують в якості автономних підсистем, взаємодіють між собою з метою продукування цілеспрямованого нового знання;

- явище, котре завдяки господарюючим суб'єктам, що орієнтовані на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва, стає відмінною ознакою політичного процесу [4-6].

Отже, результати дослідження вітчизняної та зарубіжної літератури щодо визначення сутності та особливостей еколого-економічної безпеки аграрного виробництва дали можливість систематизувати спільні ознаки, зокрема: у переважній більшості сутність еколого-економічної безпеки аграрного виробництва визначається як процес, що охоплює сукупність послідовних дій спрямованих на трансформацію форм, методів, способів виробництва, які систематизовані та гармонізовані з сучасними законами розвитку навколишнього природного середовища; еколого-економічна безпека аграрного виробництва тісно пов'язана із інноваційною політикою та спрямована на збереження природної рівноваги і поліпшення якості життя суспільства; еколого-економічна безпека аграрного виробництва покликана забезпечувати своєчасне попередження появи негативних явищ, загроз, зумовлених діяльністю людини й чинниками навколишнього природного середовища.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства, взаємодії людини із природою еколого-економічна безпека виробництва виступає не ізольованим явищем, а розглядається як імперативна вимога економічної стабільності та є невід'ємною складовою збалансованого розвитку нації. Це у свою чергу зумовлює необхідність вивчення механізмів управління екологічною безпекою аграрного розвитку з метою оптимального, послідовного переходу на якісно нові засади. В основу підходу до визначення сутності еколого-економічної безпеки аграрного виробництва має бути покладено принцип комплексності (спрямований на отримання і практичне використання нових знань у сфері управління взаємовідносинами між розвитком суспільства, соціально-економічними інтересами аграрного виробництва та навколишнім природним середовищем) та системності (враховує закони природи та ґрунтується на об'єктивних економічних законах). Основне завдання еколого-економічної безпеки аграрного виробництва полягає у

підтриманні цілісності аграрної еколого-економічної системи та забезпеченні збалансованого розвитку аграрного сектору, що стає можливим при визнанні взаємозв'язку та змістовності трьох його складових – еколого-економічної, соціальної і економічної. Еколого-соціо-економічна система забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва – це комплексна, впорядкована сукупність підсистем, взаємопов'язаних механізмів, методів і засобів, заходів, що направлені на довгострокове забезпечення стійкості та екологічності аграрного виробництва та захищеності інтересів суспільства.

Література

1. Бігдан О.В. Напрями розвитку екологоорієнтованого агровиробництва в міжнародній практиці. Агросвіт. 2013. № 4. С. 29-31.
2. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139–158.
3. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.
4. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200-208.
5. Могильний О. М. Особливості державного регулювання зайнятості в умовах екологізації аграрного виробництва. Економіка та держава. 2014. № 6. С. 6-12.
6. Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43–46.

References

1. Bighdan O.V. (2013) Naprjamy rozvytku ekologhoorijentovanogho aghrovyrobnictva v mizhnarodnij praktyci [Areas of development of ecologically oriented agricultural production in international practice]. Aghrosvit [AgroSvit]. Vol. 4. pp. 29-31
2. Manojlenko, O.V. (2013), "Managing Innovation Processes: Forming a Methodological Approach to Overcoming Barriers to Development", Konkurento spromozhnist' ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky [Competitiveness and innovation: problems of science and practice], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine, pp. 139-158.
3. Nykyforov, A.Ye. (2010), Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia [Innovation: theory and practice of public administration], KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Sabluk, P.T. (2011), "Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation", Problemy innovatsijno investytsijnogo rozvytku, vol. 2, pp. 200-208.
5. Moghyl'nyj O. M. (2014) Osoblyvosti derzhavnogho rehuljuvannja zajnjatosti v umovakh ekologhizaciji aghrarnogho vyrobnytva [Features of state regulation of employment in conditions of ecologization of agrarian production]. Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]. Vol. 6. pp. 6-12
6. Cherep, A.V. (2014), "Management of innovative processes in the enterprise: modern approaches and perspectives", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats', vol. 4, pp. 43-46.

Надійшла / Paper received : 19.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020